Is fiscale stimulering van filantropie wenselijk? Is het stelsel van goededoelenloterijen in balans? Zijn hybride vormen van filantropie en ondernemerschap het beste van twee werelden? Over deze vragen organiseerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) op donderdag 21 februari 2019 in het Vredespaleis te Den Haag een conferentie. Aanleiding vormde verkennend onderzoek van de WRR over de rol van filantropie in de Nederlandse samenleving en de bijzondere positie die zij inneemt ten opzichte van overheid en markt.

De WRR-Verkenning (*Filantropie op de grens van overheid en markt*) belicht de positieve kanten van filantropie, maar wijst ook op de mogelijke schaduwzijden ervan, en hoe daar het beste mee om te gaan. De drukbezochte conferentie met veel vertegenwoordigers van goede doelen en andere belangstellenden in de zaal was een geslaagde aanzet tot het publieke debat daarover.

De gespreksleiding was in handen van **Sandra Rottenberg**. De aanwezigen werden verwelkomd door **Corien Prins** (voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) en **Erik de Baedts** (directeur van de Carnegie Stichting).

Bouwstenen van een beleidsvisie op filantropie

Marianne de Visser, raadslid van de WRR, lichtte de WRR-bouwstenen van een beleidsvisie op filantropie toe:

- Erken vrije keuze als wezenskenmerk van filantropie
- Heb oog voor de complementaire functies van filantropie bij publieke belangen
- Beschouw filantropie niet als substituut voor overheidsvoorzieningen
- Onderken de toegevoegde waarde voor sociale cohesie en een pluriforme democratie
- Wees alert op ontwikkelingen die afbreuk doen aan de functies van filantropie
- Beschouw fiscale faciliteiten als generieke stimulans en verruim het doelgroepbereik
- Handhaaf duaal toezicht op algemeen nut beogende instellingen
- Faciliteer (h)erkenning van sociaal ondernemerschap
- Democratiseer de zeggenschap over afdrachten vanuit het loterijstelsel

De Visser: “Filantropie is gestoeld op empathie en het vermogen om ons te verplaatsen in de emoties en noden van anderen. Maar filantropie is niet altijd onomstreden. Filantrokapitalisme wordt bijvoorbeeld enerzijds toegejuicht, maar anderzijds fel bekritiseerd vanuit democratisch oogpunt.”

Volgens de WRR moet de overheid zich ervan bewust blijven, dat overheid en filantropie verschillende werelden zijn, met eigen wezenskenmerken. De overheid is verantwoordelijk voor publieke belangen met een rechtskarakter. Filantropie is liefdevol geven, maar kent ook een zekere mate van willekeur, selectiviteit en vrijblijvendheid. Door haar gunstkarakter kan zij niet als substituut voor de overheid optreden.

Filantropie kan een positieve, signalerende functie vervullen, wanneer de overheid steken laat vallen. Aansprekend voorbeeld is het initiatief van kerken die zich ontfermden over vertrekplichtige asielzoekers. Uiteindelijk leidde dit na veel discussie tot de bed-bad-broodregeling in gemeenten.

Maar als een terugtrekkende overheid publieke taken overlaat aan de filantropie, kunnen tekorten dreigen aan voorzieningen waarvoor weinig maatschappelijk draagvlak is, zoals de begeleiding van ex-gedetineerden, of juist het omgekeerde bij onderwerpen die tot de verbeelding spreken. De Visser noemt deze gevolgen respectievelijk het Assepoester-effect en het Mattheüs-effect.

Filantropie draagt bij aan maatschappelijke cohesie (samenbinding'), maar biedt ook tegenspel aan de overheid ('tegenbinding'). Ze heeft ook 'ondeugende' kanten, wat bijvoorbeeld tot uiting kwam in het initiatief van het Stoutfonds om de boetes te betalen die organisaties kregen opgelegd omdat ze jonge ongedocumenteerden aan stageplaatsen hielpen.

Conceptwetsvoorstel Transparantie maatschappelijke organisaties

In reactie op de inleiding van Marianne de Visser noemde **Margreet Plug**, waarnemend directeur van Goede Doelen Nederland, het conceptwetsvoorstel dat maatschappelijke organisaties verplicht om giften openbaar te maken, een pijnlijk voorbeeld van gebrek aan samenhangend overheidsbeleid. Ze beschouwt het als een directe bedreiging voor de geefbereidheid, omdat Nederlanders traditiegetrouw bij voorkeur in stilte geven. De overheid moet volgens haar de maatschappelijke rol van filantropie koesteren en geen onnodige belemmeringen opwerpen. De WRR vraagt volgens Plug terecht om interdepartementale samenwerking vanuit een heldere visie op filantropie.

Paneldiscussies

Onder leiding van Sandra Rottenberg gaven acht deskundigen in drie paneldiscussies in soms stevige bewoordingen hun mening over belangrijke thema's rondom filantropie: de wenselijkheid van fiscale stimulering van filantropie, de (ware) aard van goededoelenloterijen en tot slot de sociale ondernemingen oftewel de ondernemende filantropie.

Fiscale stimulering van filantropie: wenselijk of kan het ook anders?

Nederland blijkt een enorm vrijgevig land: jaarlijks wordt er 5,7 miljard euro aan goede doelen besteed. Maar liefst 83% van de Nederlandse huishoudens geeft aan goede doelen. Toch maakt slechts 9% op dit moment gebruik van belastingaftrek: vooral hoogopgeleide ouderen met een bovenmodaal inkomen. De overheid stimuleert schenkingen verder met belastingvoordelen aan ANBI's (Algemeen Nut Beogende Instellingen). Culturele ANBI's kunnen rekenen op extra giftenaftrek.

De vraag is of deze ondersteuning van filantropie wenselijk is en of het niet anders, en beter, kan. **Godfried Engbersen**, raadslid van de WRR en hoogleraar aan de Erasmus Universiteit, vindt stimulering in het algemeen gerechtvaardigd. Engbersen: “Het goede doel heiligt fiscale middelen.” Wel zou het drempelinkomen van hem naar beneden moeten om ook lagere-inkomensgroepen te laten profiteren. En hij wijst erop dat veel mensen niet in geld, maar in tijd doneren (vrijwilligerswerk) en dat fiscale maatregelen daarvoor nog ontbreken.

Sigrid Hemels, hoogleraar belastingrecht aan de Erasmus Universiteit, antwoordt dat de stelling dat kleinere giften niet aftrekbaar zijn, niet helemaal klopt. Donateurs die zich minimaal vijf jaar aan een goed doel verbinden, kunnen het volledige bedrag aftrekken, ongeacht de hoogte van de donatie. En vrijwilligers kunnen een vergoeding waarvan ze vrijwillig afzien, aftrekken en zo fiscaal voordeel hebben van hun geïnvesteerde tijd.

De huidige giftenaftrek hoeft van haar niet op de schop, maar ze wijst er wel op dat onder meer de ANBI-regeling niet langer past bij de huidige ontwikkelingen, zoals het sociale ondernemerschap. Daarbij geeft men “niet de vis, maar de hengel”, oftewel er wordt sociaal geïnvesteerd in plaats van gegeven. Ze hekelt ook het gebrek aan belangstelling voor filantropie bij veel fracties in de Tweede Kamer.

Volgens **René Bekkers**, hoogleraar aan de VU en projectleider van het tweejaarlijks onderzoek *Geven in Nederland*, kan veel geleerd worden van het buitenland. Canada noemt hij voor Nederland een interessant voorbeeld: in plaats van de hoogte van het inkomen bepaalt de hoogte van de giften daar de aftrek. Hij noemt ook het alternatief van ‘percentage philanthropy’, waarbij belastingbetalers zelf beslissen over de bestemming van een (klein) deel van de te betalen inkomstenbelasting.

Column ‘Superrijk en filantroop?’

In een kritisch intermezzo spreekt **Jos van Hezewijk,** directeur van Elite Research en auteur van het boek *Superrijk in de lage landen*, een prikkelende column uit over de filantropie van superrijken, die volgens hem ook gewoon belasting over hun kapitaal hadden kunnen betalen in plaats van te geven aan goede doelen.

Goede doelen loterijen: gokje wagen of filantropie?

In de tweede paneldiscussie staan goededoelenloterijen centraal. Op de vraag of mensen die loten kopen, een bewuste keuze maken voor specifieke goede doelen, beaamt **Dorine Manson**, managing director van de Goede Doelen Loterijen, dat voor veel mensen het prijzengeld de belangrijkste motivatie is om mee te spelen. Toch doen de loterijen er veel aan om de goede doelen onder de aandacht bij het grote publiek te brengen. De loterijen hebben ook verschillende profielen: de Postcode Loterij draagt vooral af voor mens en milieu, de BankGiroloterij voor cultuur en de Vriendenloterij voor maatschappelijk welzijn. De Goede Doelen Loterijen steunen volgens Manson een breed palet aan zorgvuldig geselecteerde maatschappelijke organisaties, niet alleen de aaibare, en zij bewijzen daarmee hun bestaansrecht. Manson spreekt uit dat de Goede Doelen Loterijen openstaan voor nieuwe vormen van maatschappelijke betrokkenheid (zoals bepleit door de WRR).

Sceptischer is **Ineke Holtwijk**, journalist en auteur van *De mannen van de droomfabriek*. Ze gooit de knuppel in het hoenderhok door te stellen dat een loterij feitelijk niet meer is dan een vrijwillige belasting. De afdrachten van de loterijen zijn niet gebaseerd op echte 'giften'. Holtwijk: "Het geld dat mensen betalen, vloeit gedeeltelijk terug naar de samenleving. Maar lang niet alles. Van al dat geld gaat een behoorlijke som geld op aan marketing en de grote namen die zich aan de goede doelen verbinden. Het is ook gewoon een verdienmodel." Holtwijk wijst ook op de vergaande plichten die de beneficiënten opgelegd krijgen. Op deze laatste opmerking reageert Manson direct. "De Goede Doelen Loterijen leggen geen plichten op aan de beneficiënten in ruil voor een donatie. Dat zou bovendien in strijd zijn met onze vergunning"

Dennis van Breemen, werkzaam bij het ministerie van Justitie en Veiligheid en verantwoordelijk voor kansspelbeleid en de rijksbrede coördinatie van het filantropiebeleid, is het maar ten dele met Holtwijk eens: "De overheid is niet blind voor de zaken die je noemt, maar het systeem als geheel is in balans en functioneert goed." De staatskas profiteert het meest van de Staatsloterij, dat is volgens hem al een vorm van een democratisering. Vanuit de zaal wordt erop gewezen dat democratisering van de afdrachten er ook toe kan leiden dat alleen maar aaibare doelen worden geselecteerd. Voor de zomer publiceert het ministerie een 'perspectief' op de loterijmarkt.

Ondernemende filantropie: het beste van twee werelden?

De derde en laatste paneldiscussie staat in het teken van de sociale onderneming, waarin 'goed doen' en 'geld verdienen' samengaan. Bij vernieuwende *social impact bonds* beloont de overheid private investeerders en sociale ondernemingen wanneer zij bepaalde maatschappelijke doelen realiseren (en daarmee geld verdienen).

Mark Hillen, bestuursvoorzitter van Social Enterprise NL, is lovend over deze manier van werken. Hillen: "Investeerders kijken door een andere bril dan de overheid dat doet. Ze vragen zich af of iets haalbaar is en hoeveel rendement het oplevert. Ik zie dat als een prikkel tot vernieuwing." We moeten volgens Hillen niet denken in 'archetypische hokjes' en dit soort hybride modellen omarmen, al blijft het een moeilijke balanceeroefening.

Willem Trommel, hoogleraar aan de VU, is kritischer over de verzakelijking van de filantropie en het grensverkeer tussen ondernemerschap en filantropie (en tussen overheid en filantropie). Trommel: "Voor mij is filantropie iets wat vanuit liefde en empathie plaatsvindt. Door bedrijfsmatige waarden als effectiviteit, efficiency en meetbaarheid te koppelen aan filantropie en de overheid, schuiven beide steeds meer op naar de ondernemende overheid en de ondernemende filantropie." Daarmee komen in beide sectoren intrinsieke motieven onder druk. "De publieke sector verkeert in een deplorabele staat. Als wij vinden dat bijvoorbeeld de universiteit belangrijk is als opleidingsinstituut, waarom moet die dan afhankelijk worden van particuliere fondsen?" En moeten de rijken de publieke agenda gaan bepalen? Trommel krijgt zowel bijval als kritiek uit de zaal. Volgens sommigen heeft hij een ideaalbeeld van de overheid. De werkelijkheid is ingewikkelder. Juist als de overheid tekortschiet ontstaan filantropische initiatieven.

Volgens **Dennis van Breemen** (Ministerie van Justitie en Veiligheid) introduceert de social impact bond een nieuwe manier van denken. Op basis van zijn ervaring met de social impact bond *Werk na detentie* (die nog geëvalueerd gaat worden) beschouwt hij het vooral als een prikkel tot vernieuwing.

Column ‘Wat filantropie vermag’

De middag eindigt met de gesproken column van **René Bekkers** over wat de filantropie vermag

Slotwoord

In haar slotwoord dankt **Marianne de Visser** (WRR) alle sprekers en aanwezigen voor hun bijdrage resp. belangstelling.